

„MERT A MIÉNK KEZDETBEN NEM EGÉSZEN OLYAN VOLT, MINT A TÖBBI EGYETEM.”

INTERJÚ KÖVES PÁL PROFESSOR EMERITUSSAL

BECAUSE OURS AT THE BEGINNING WAS NOT QUITE LIKE OTHER UNIVERSITIES – INTERVIEW WITH PROFESSOR PÁL KÖVES

Köves Pál statisztikus Theiss Edénél tanulta a statisztikát, majd az egyetem elvégzése után az akadémiai ranglétrán haladva a tanársegédségtől az egyetemi tanári kinevezésig jutott. 1991-ben nyugdíjba ment, professor emeritus címet 1995-ben kapott. A statisztika általános elméletének kiválóságaként Párniczky Gáborral közösen írt, több kiadást megért „Általános statisztika” című tankönyve meghatározó szakirodalma lett a kornak. Köves Pál szűkebb szakterülete a statisztikán belül az indexszámítás volt, amely témából több jelentős publikációja és két könyve jelent meg, az egyiket több nyelvre lefordították. Köves Pál professzor a nemzetközi összehasonlítások fontos módszertani elemének tekintett és ajánlott ÉKS-indexnek egyik megalkotója. Tisztségei és díjai számosak, tagja az MTA Statisztikai Bizottságának, örökös tagja a Magyar Statisztikai Társaságnak, választott tagja a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek (ISI), Munka Érdemrend ezüst fokozata, Felsőoktatás kiváló dolgozója, Az egyetemért Emlékérem, egyetemi Aranyérem, KSH aranygyűrű. Apáczai Csere János-díjat, Fényes Elek Emlékérmét és Keleti Károly Emlékérmét is kiérdemelt. A 93 éves Köves Pált videóinterjúra kértük és 2018. május 13-án kerestük meg a Budapesti Corvinus Egyetem egyetemtörténeti oral history programjának keretében.

Sipos Júlia: Professzor úr hogyan gondol vissza az egyetemmel való kapcsolatára?

Köves Pál: Én úgy fogalmaztam magamnak, hogy a 70 éves egyetemmel nekem 71 év óta van kapcsolatam. Másodéves hallgatóként kezdtem az új egyetemet, az első évet a Magyar Királyi József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán végeztem és úgy gondolom, hogy az előzmények ismerete nagyon fontos volt számomra. Akik itt kezdték az egyetemi tanulmányaikat, azoknak nem alakult ki annyira pontos képük, hogy milyen általában egy egyetem. Mert a miénk kezdetben nem egészen olyan volt, mint a többi egyetem.

Professzor úr miért jelentkezett oda? Érdekelte a közgazdaság-tudomány?

Én kereskedelmi iskolában érettségiztem, annak idején úgy hívták, hogy felsőkereskedelmi iskola, ma meg úgy hívják, hogy közgazdasági szakközépiskola. Szegeden – Hódmezővásárhelyről vonaton bejárva – végeztem el azt a négy évet, és akik ott végeztek, általában a közgazdaságra jelentkeztek továbbtanulni. Akkor ez a Műegyetem Közgazdasági Kara volt, de úgy is hívták, hogy közgazdasági egyetem. Az érdeklődésem irányát tehát meghatározták a középiskolai éveim, természetes volt, hogy ha tovább tanulok, akkor a közgazdasági egyetemre jelentkezem.

Hogyan élték át 1948-ban, elsőévesként a váltást? Egyáltalán, mit tudtak arról, hogy egy új intézmény alakul?

Amikor én elkezdtem az első évet, akkor erről a változásról még nem tudtunk. Ez menet közben, 1948 eleje táján vált ismertté. Én a 47/48-as tanévben jártam a Műegyetem Közgazdasági Karára, és ott polgári közgazdaságtant tanultunk. Kádas Kálmán volt az előadónk, aki Heller Farkas – Magyarországon a két világháború közt a közgazdaság-tudomány feje – tanítványaként oktatott. Kádas Kálmán nem saját jegyzetből adta elő a közgazdaságtant, hanem Heller Farkas könyvéből tanultunk.

Utólag érdekes számomra, hogy ebben a közgazdaságtanban röviden az indexszámításról is volt szó, és nekem később ez lett a fő kutatási témám. Úgyhogy ez a téma már itt is fölcilliant, bár akkor még nem különösebben figyeltem föl erre. De nem véletlen, hogy mikor az egyetemen a statisztikán belül az indexeket kezdtem tanulni, akkor eszembe jutott, hogy igen, erről már a Kádasnál is szó volt, a Heller Farkas könyv alapján.

Lehetett akkoriban szakot választani?

Én a régi egyetemen tulajdonképpen tanárképző szakra jelentkeztem. Már elemista koromban az első napokban úgy mentem haza, hogy tanító bácsi leszek. Aztán amikor polgári iskolába jártam, akkor polgári iskolai tanár kívántam lenni, mikor kereskedelmibe jártam, akkor kereskedelmi iskolai tanár. Csak az egyetemen nem mondtam, hogy egyetemi tanár leszek, de végül is ez lettem. Olyan szakot választottam, ami a matematikát, könyvvitelt, matematikai jellegű tárgyakat foglalta magába. A gyorsírás nem volt a szak tárgyai között, de azt is fel lehetett venni, hát én felvettem, merthogy a középiskolában nemcsak az osztály legjobbjá voltam gyorsírásból, hanem már második és harmadikos koromban is az iskola legjobbjá. Volt egy dél-magyarországi gyorsíró verseny, a régióba tartozó kereskedelmi iskolák számára és ott is első lettem a percenkénti kétszáz szótagos sebességgel. Ez volt a legjobb eredmény a középiskolások körében.

Professzor úr, amikor a jogi váltás történt, megalakult az új egyetem, akkor a diákok, a hallgatók mit tudtak erről? Nyilván mindenkit érdekelt, hogy most mindenkit átvesznek? A professzorokat is átveszik-e? Szóval milyen információik voltak és milyen volt a hangulat?

Erről közlések is voltak, tudtuk azt, hogy akik az előző egyetemen I-II. évfolyamon végeztek, azokat fölveszik II. és III. évre. Negyedekre nem vettek föl, csak I-II-III-ra. Tehát aki IV. évfolyamos lett volna, annak III.-ra kellett járnia, nyilván azzal a megfontolással, hogy ennek az új egyetemnek az anyagából azok is minél többet megkapjanak.

És Önt akkor hányadévesnek vették föl?

Másodévesnek.

EGY TANÁR A KATEDRÁN, EGY A KATEDRA MELLETT

Kollégista voltam és a kollégiumban meghirdették, hogy jelentkezzenek, akik gyorsírni tudnak, mert az új egyetemnek nincsenek öröklött tananyagai, általában új jegyzetek készülnek, és ez úgy készül, hogy az előadásokat gyorsírják. Hát én jelentkeztem és másodévre osztottak, mégpedig a statisztika előadásra. Úgyhogy én az új egyetem első percétől kezdve 1948. október 18-án 8.00

órákor már kapcsolatban voltam a statisztikával, ahol aztán az egész pályafutásom lezajlott. Azon vitatkozni lehet, hogyha nincs ez a véletlen, akkor is statisztikus lettem volna-e, de nekem az a gyanúm, hogy igen, csak nehezebben keveredtem volna oda. Amikor elkezdtem gyorsítani, már az ötödik percben azt mondtam, hogy ez a tantárgy nekem tetszik, ezt majd kedvelni fogom. A régi és új egyetem között olyan kapcsolat is volt, hogy néhány régi professzort fölvettem az új egyetemre, de ehhez általában – ha nem is nagy – de valamilyen politikai érdem szükségeltetett.

Theiss Ede, aki a statisztika professzora volt – akinek én írtam az előadásait – politikai érdeme az volt, hogy a magyar közgazdászok elméleti síkon általában a német irányzatot követték, ő pedig az angol-amerikai irányzatot, és hát ezen a címen lehetett az új egyetem professzora, nem közgazdaságtanból, hanem statisztikából. Ő a statisztikát is kiválóan tudta. Ilyen volt többek közt Kuntner Róbert, aki még a régi egyetemen a könyvvitel atyja volt, a régi egyetemen is vizsgáztam nála.

Az új egyetemen emlékezetes számomra, hogy az egyik előadást nem ő tartotta, ült a katedrán a széken, és a katedra mellett állt egy tanszéki kolléga, aki később tanszékvezető lett és aki képviselte a szocializmust, hogy úgy mondjam a polgári professzor mellett, és előadást tartott azzal a címmel, hogy „A szocialista vállalat”. Ebben az előadásban azt a kijelentést tette többek között, hogy a szocialista vállalat akkor rentábilis, ha teljesíti a tervet. Az előadás végén Kuntner Róbert megköszönte az előadást és azt mondta, „Van egy megjegyzésem, szerintem a szocialista vállalat is akkor rentábilis, ha rentábilis”. Tehát voltak ilyen odavágások, aztán a hallgatók gondolkodhattak azon, hogy akkor a vizsgán mit mondjanak. De végül ez attól függött, hogy akinél vizsgáztak, mit hall szívesebben.

Voltak olyan professzorok, akiket nem vettek át ideológiai okok miatt?

Igen.

És voltak olyan diákok is, akiket nem vettek át?

Az új egyetemre volt felvételi vizsga, valami dolgozatot írtunk, aminek a diákra nézve háromféle megítélése volt: vagy egyből fölveszik, vagy szóbelire utasítják, vagy egyből elutasítják. Ennek a dolgozatnak a témája is erősen politikai jelleggel volt átitatva. Ha valakiknek a dolgozatában nagyon nem rendszerkonform politikai nézetek tükröződtek, akkor azt azon a címen nem vették föl, hogy a dolgozata elégtelen. Vagyis elutasítva.

Az hogyan dőlt el, hogy a Professzor úr ott marad a tanszéken és kutató lesz?

Először is, a gyorsítás következtében én már idejekorán szoros kapcsolatba kerültem a tanszékkal, és minthogy statisztikából a legjobbnak talált hallgatók közül válogattak gyakorlatvezetőnek, így harmadéves koromban az első félévben már én is gyakorlatvezető lettem, második félévben meg már demonstrátor. Akkor ezt a funkciót könyvtárosnak hívták. Negyedéves koromban pedig már jelölt voltam arra, hogy tanársegéd legyek. Volt egy másik demonstrátor, Huszár István – később a tanszékről elvitte a pártközpont, aztán a tervhivatal elnöke is lett, később meg miniszterelnök-helyettes –, kettőnket vettek föl tanársegédnek. Ha jól dolgoztunk, jól ment a munka, akkor jött időnként az előléptetés, úgyhogy aztán adjunktus lettem, majd docens és 1975-ben lettem egyetemi tanár. Na most, a Theiss professzorhoz még megjegyzem, hogy Kuntner Róbert mellett is kellett, hogy legyen valami ideológiailag megbízható ember, ez a Statisztika Tanszéken is így működött, és Theiss professzornak volt egy helyettese – akkor intézeti tanárnak mondták –, ez később docenst jelentett. Ez a helyettes egy hölgy volt, aki valahogy kapcsolatban

volt a statisztikával, nagyjából ismerte azt a tananyagot, amit Theiss professzor tanított, és az első években párttitkár volt – amikor én odakerültem, akkor már nem. Ő politikailag nagyon megbízható személy volt, és ő volt Theiss professzor kontrollja, hogyha ez a polgári professzor esetleg nem helyes dolgokat mond vagy csinál, akkor az illető hölgy rögtön ott terem és korigálja. A hölgyet nemigen szerettük, nem is volt ott sokáig.

Hogy tudták szakmailag fenntartani a színvonalat, amikor esetleg éppen a statisztikai adatoktól valamilyen apologéta eredményeket vártak? Vagy nem volt ilyesmi?

A statisztikai adatokat a Statisztikai Hivatal gyártotta és mi az oktatásban ezeket használtuk föl, de szabadon választottuk meg, hogy milyen adatokat. Nemcsak mi válogattunk szabadon, hanem a hivatalos nagypolitika is. Tehát a KSH mindent kiszámított, amit egy statisztikai hivatalnak ki kell számítani, és ha a hatalomnak valamely adat nem tetszett, akkor azt lehetőleg nem közölte. Volt egy olyan eset, hogy Gerő Ernő odatelefonált a Statisztikai Hivatal elnökének, Pikler Györgynek – aki később Péter György néven szerepelt –, mert a Statisztikai Hivatal azt jelentette, hogy az 50-es évek elején csökkent a reálbér. Gerő odatelefonált, hogy számoljanak utána, mert ez valahogy nem stimmel. „Jó, Gerő elvtárs, utána számolunk”. Másnap fölhívja Pikler Gerőt, hogy „Gerő elvtárs, utána számoltunk, minden úgy van, ahogy mi kiszámítottuk”. Tehát a Statisztikai Hivatal szerint maradt a reálbércsökkenés, de a kormány nem közölte azokat az adatokat.

„THEISS PROFESSZOR HIBÁI”

A tanszéken úgy hallottam, hogy a későbbiek során elég jó volt a közösség, a hangulat. Hányan dolgoztak akkor ott?

Változó volt, általában tizenvalahányan voltunk. Eleinte lényegesen kevesebben, amikor két tanársegéd volt, meg egy adjunktus, illetve egy docens és Theiss a professzor. Akkor alighanem csak négyen voltunk, de hát voltak külső gyakorlatvezetők – tehát nemcsak a hallgatók közül, hanem máshonnan is – és előadók is egyes később kialakult szaktárgyakhoz. Először csak egyféle statisztika volt, később Általános statisztika néven volt az a statisztikai tárgy, amelyet minden hallgató tanult. Aztán szakoktól függően tanultak iparstatisztikát, kereskedelem-, agrárstatisztikát, gazdaságstatisztikát stb., úgyhogy ilyen alapon voltak ott külső előadók is. Na most Theiss professzor nem sokáig lehetett a tanszék élén, 1950-ben – mielőtt még távoznia kellett volna – már problémák voltak vele. A probléma abból származott, hogy a Statisztikai Hivatalnak volt egy elméleti embere, én úgy jelöltem az ő mibenlétét, hogy az elnök, Pikler György tudományos és elméleti fegyverhordozója. Ez az ember írt egy cikket a Társadalmi Szemlébe, amiben alaposan megtámadta Theiss professzort és erre valahogy az egyetemnek reagálni kellett. Az a cikk azért keletkezett, mert Piklert – a későbbi Péter Györgyöt, aki a Horthy-korszakban a szegedi Csillag börtönben is ült és kommunista értelmiségi volt – szemelték ki a Statisztikai Hivatal elnöki posztjára. Nem volt statisztikus, de matematikus volt, tehát azért számára nem volt idegen a számokkal való foglalkozás. És hát „ide nekem az oroszánt”; nem elég a Statisztikai Hivatal elnöki széke, hanem a Közgazdasági Egyetem Statisztika Tanszékének professzori széke is jól jött neki. Ez az említett cikk azért született, hogy megingassa Theiss professzor tekintélyét. És ettől kezdve téma lett, hogy jól megy-e a statisztika-oktatás. Rendeztek egy vitát, aminek a tárgya az

volt, hogy „Theiss professzor hibái”. Volt azonban egy érdekes és nagyon pozitív befejezése ennek a vitának – nem tudom, a Nagy Tamás nevet ismeri-e? Nagy Tamás, miután az első rektor, Rudas László meghalt, kurátor lett, gyakorlatilag nem rektor volt, de kurátorként ő végezte a rektori tevékenységet. Nagy Tamás is ott volt ezen a Theiss-vitán, és fölszólalt a végén, mondván, hogy „én most az itt megjelent hallgatókhoz szólok”. Megdicsérte őket, hogy érdeklí őket a statisztika, azért jöttek ide, és „bár Theiss professzort sok jogos bírálat érte, de a tananyagot, amiből most önöknek szigorlatozniuk kell, azt úgy ahogy van, meg kell tanulni, mert erre szükség van”.

Úgyhogy ez volt a befejezése ennek a Theiss-vitának, ennek volt köszönhető, hogy a vizsgák rendszeresen lemehtek, a hallgatók megtanulták a tananyagot.

AZ INDEXSZÁMOK FELE

Amikor demonstrátor voltam, ha Theiss professzor nem volt ott, akkor beülhettem a székébe és a háta mögött volt egy könyvszekrény, amiben a professzor legfontosabbnak tartott könyvei voltak. Engem nagyon érdekelt, hogy ezek milyen könyvek és találtam ott egy Irving Fisher kötetet, a címe „The Making of Index Standards” (magyarul „Az indexszámok készítése” volt a könyv a címe) és én ezt jól átnéztem. Semmit sem tudtam akkor angolul, mégis megértettem a könyvet, mert egyrészt a könyvben lévő képletekről tudtam, hogy micsodák, a táblázatokat is úgy nagyjából kitaláltam, hogy miről szólnak és a grafikonok is nagyon beszédesek voltak. Tehát a képletek, táblázatok, ábrák segítségével valahogy megértettem, hogy mi a könyv mondanivalója és akkor elhatároztam, hogy én ezzel a témával fogok foglalkozni. Úgyhogy ezzel elindult a tudományos munkásságom.

Ekkor most az 50-es években járunk, nemsokára jön 1953, akkor érződik valami változás?

Igen, én erre a változásra rögtön lecsaptam. Ugyanis nekem nagy vitáim voltak a tanszéken az akkor oktatott tananyaggal kapcsolatban. Pikler Györgynek megjelent tankönyve dogmatikus szellemben készült, nagyon kevés matematika volt benne és én ezt a tanszéken – másokkal együtt – élesen kritizáltam. 53-ban, ahogy Sztálin meghalt, lehetett kritizálni Sztálint és a dogmatizmust. Én a dogmatizmus szóra lecsaptam, mondván, hogy ez a tankönyv elég dogmatikus és nem ez kellene, hanem helyette ez meg ez. Még fölhasználtam egy politikailag menő szót, a likvidátorokat. Ugyanis a párttörténet, az akkori ideológiai irodalom használta azt a szót, hogy likvidátorok. A szó nekem azért tetszett meg, mert akikkel én vitatkozom, azok is likvidátorok, mert a statisztikai tudomány alapfogalmait figyelmen kívül hagyják és csak józan paraszti ésszel elmesélik, hogy mit kell a statisztikusnak csinálni. Pikler György úgy fogalmazott, hogy a statisztika nem tudomány, a statisztikusnak két dolgot kell tudni: meg kell tudni vonalazni egy papírt, és tudni kell százalékot számítani. Ez botrányos kijelentés volt, később aztán ettől nagyon eltávolodott. A véleményében van valami, mert valóban van egy kettősség a statisztikában, egyrészt meg kell tervezni, hogy mit akarunk megtudni, mire akarunk választ adni. Tehát meg kell rajzolni azt a táblázatot, amivel – majd, ha az adatok belekerülnek – választ kapunk a kérdésre. A statisztikai munkának tényleg van ilyen része és utána jön a megkapott adatoknak elemzése, de ahhoz nemcsak a százalékszámítás szükséges, hanem magasabb matematika is.

Hallgatóként Önnek kik voltak a kedves tanárai? Egyáltalán voltak a régi és az új egyetemen közös oktatói?

Azonos tanár volt például Huszár Géza matematika professzor, ő nagyon érdekes ember volt. Ő a régi egyetemen is tanított és átvették az új egyetemre, amire magyarázatot adhat az is, hogy ő kommunista párttag volt. De olyan érdekes párttag volt, általában nem politizált. Őbenne megbíztak, és nagyon jól tudta a matematikát oktatni, nagyon kedves ember volt különben. Például '56-ban, a forradalom idején is őt választották meg a forradalmi bizottság elnökének az egyetemen. De természetesen más párttagok is a forradalom mellé álltak. Amikor levették a forradalmat, akkor Huszár Géza a hivatalos megítélés szerint nagyon mértéktartó volt, mint a forradalmi bizottság elnöke, itt az egyetemen nem jelentek meg fegyveresek, és őt hivatalosan pozitívan értékelték.

'56-BAN HÁROM FONTOS DOLOG TÖRTÉNT

Ön hogyan emlékszik vissza, 1956-ban az egyetemen hogyan zajlott az egész eseményso-rozat?

Én azt szoktam mondani, hogy '56-ban három fontos dolog történt: a forradalom, megnősültem és megjelent az első könyvem. Ez volt '56 számomra. A forradalom előtt én nagyon érdek-lődtem az események iránt, elmentem a Petőfi Kör rendezvényeire is, úgyhogy nagyon vártam, hogy itt valami kedvező dolog történik. A nősülés meg úgy adódott, hogy 400 hallgatónak adtam elő, abból 200 lány volt és azok között csinos lányok is bőven akadtak, egyikőjüket (Terstyánszky Edit) feleségül vettem, azóta is segítőtársam, aki mindig segített nekem abban, hogy a munkámat végezzem és az egyéb terheket is leveszi a vállamról.

Na most, '56. október 23. Ezen a napon előadásom volt, és bár a történészek szerint egyik egyetemen sem tartottak órákat 23-án délelőtt, nálunk 8-10-ig meg voltak tartva az órák. Azon-ban 10-től már mindenütt elmaradtak. Az általánosan elterjedt vélemény nálunk csak úgy ér-vényes, hogy 10 órától kezdve nem voltak órák, 8-10-ig én is előadást tartottam. Otthon – még mielőtt bementem az egyetemre – belenéztem a Szabad Népbe, mert kíváncsi voltam arra, hogy az előző napi események hogyan tükröződnek az aznapi újságban. És valóban volt egy nagy ve-zércikk, amely elejétől végig udvarolt az ifjúságnak és volt benne egy olyan kitétel, hogy az ifjúság követeléseit tüntetés nélkül is teljesülhetnek. Mert attól féltek, hogy a különböző egyetemeken, gyűléseken eldöntötték, hogy 23-án tüntetni fogunk. Én utána bementem előadást tartani a III-as vagy a IV-es előadóba – van egy kis előszobája is annak az előadónak –, és ahogy be akartam menni, ott állt egy kolléga, aki a pártbizottság tagja és tolmácsolta nekem a pártbizottság kérését, miszerint beszéljük le a hallgatókat a tüntetésről. Mondom, majd meglátjuk, aztán volt 1-2 per-cem arra, hogy az előszobában gondolkozzak, mit is mondok a hallgatóknak, és a következőket mondtam: mielőtt a tárgyra térnék, szeretnék valamit mondani. Olvastam a mai Szabad Népet, és bár a vezércikk azt mondja, hogy az ifjúság követeléseire nincs szükség tüntetésre, én is ott leszek. Aztán átléptem a tananyagra, amit figyelmesen hallgattak, mert aznap délutánra zárthelyi dolgozat volt statisztikából kitűzve és ilyenkor többen jöttek el az előadásra. Csalódtak, mert azt várták, hogy olyanokat mondok, amiket a dolgozatnál hasznosíthatnak. De ilyenkor mi már a következő tananyagot adtuk elő, nem azt, amiből a dolgozatírás lesz. Ilyen okoknál fogva nekem elég sok hallgatóm volt október 23-án 8-10-ig. Azután tényleg ott voltam a tüntetésen. A Köz-gazdász a forradalom 60. évfordulóján – tehát 2016-ban – közzölt egy fényképet, ahol a tüntetésre fősorakozott hallgatók vannak az egyetem előtt, és azon a képen én is rajta vagyok, méghez-zá meglehetősen az eleje táján.

Milyen tudomány a statisztika?

És mi volt az a bizonyos első könyve, ami akkor jelent meg?

Az első könyvemben az indexszámítással kezdtem el foglalkozni. A Szovjetunióban folyt egy vita a statisztikai tudományról – aztán ez természetesen hozzánk is elért –, hogy milyen tudomány is a statisztika. A Szovjetunióban két álláspont alakult ki. Az egyik az, hogy a statisztika önálló társadalomtudomány, nem is akármilyen, hanem a marxista-leninista politikai gazdaságtan stb. alapuló önálló társadalomtudomány. A másik álláspont szerint a statisztika módszertudomány, mert nemcsak a gazdaságban, hanem mindenféle más területen is lehet alkalmazni, tehát egy módszer, vagyis módszertudomány. Magyarországon is a módszertudomány mellett kardoskodtunk, én magam is. Ekkor már Pikler György szerint is módszertudomány volt. A Szovjetunióban elhatározták, hogy véget vetnek ennek a parttalan vitának, összeállítottak egy bizottságot, amely majd megvitatta ezt a kérdést, és eldönti, hogy a statisztika milyen tudomány. És valóban megvitatták, majd szavazással döntöttek. A többség úgy határozott, hogy a statisztika önálló társadalomtudomány. Akkor találkoztam egy kolleganővel, aki a Szovjetunióban lett statisztikai kandidátus, ő volt az első magyar kandidátus statisztikában. Mikor találkoztunk, azt mondja: na Pali, látod mégsem neked lett igazad! Mondom, hogyhogy nem lett igazam, tudományos vitát szavazással nem lehet eldönteni. Meg volt döbbenve, hogy a Szovjetunióban valamit eldöntöttek és akkor én azt merem állítani, hogy nem úgy van. De nemcsak én mondtam ezt, a magyar statisztikusok kitarítottak amellett, hogy a statisztika módszertudomány. Azután újabb csapásként egy szovjet professzort küldtek hozzánk, mert akkoriban divat volt, hogy különböző egyetemekre „megerősíteni”, „támogatni” küldenek szovjet professzort. Így hát küldtek egyet a statisztikai tanszékre is, mert volt egy statisztikus a szovjet professzorok között, aki különben docens volt, de ő szovjet professzornak számított. Gurov elvtárs megérkezett és bár Péter György fölháborodott, hogy az ő megkérdése nélkül odaküldtek valakit, az odaérkezés már tény volt és ez a professzor tartott előadásokat gazdaságstatisztikából oroszul, amit tolmács fordított

Azért, hogy Gurov elvtársnak bármikor kéznél legyen a tolmács, főállásúként fölvettek egy tolmácsot, aki mellesleg nemcsak oroszul tudott, hanem angolul is, és minthogy nem volt mindig elfoglalva, mert Gurovnak nem kellett mindig tolmácsolni, magánszorgalomból lefordított egy angol nyelvű tanulmányt, „Kinsley jelentés” címen ismert írását. Ez akkoriban világhírű volt, mint az első olyan tanulmány, ami a szexualitással foglalkozott, statisztikai adatokkal alátámasztva. Ebben a szövegben férfiak és nők nyilatkoztak és a tanulmány közvéleménykutatás-szerű eredményeket közölt arról, hogy szexuális tekintetben ki mit csinál, vagy ki mit gondol. Ezt Magyarországon csak azok olvashatták, akik tudnak angolul, de a mi tolmácsunk magánszorgalomból lefordította angolból, úgyhogy mi elolvashattuk.

A BALATON ÉS A KELETI TENGER

Professzor úr, a többi tanszékkel milyen volt a kapcsolatuk az egyetemen?

Egyrészt voltak oktatásilag is egymásra épülő tárgyak, tehát nekünk például fontos volt a Matematika Tanszék, aztán fontosak voltak a tanszékek a szakstatisztikák szempontjából is, tehát az iparstatisztikusoknak az Ipargazdaságtan Tanszék volt fontos stb. Ezekkel volt szükségszerűen kapcsolat, aztán kapcsolat alakult ki úgy is, hogy mely tanszékek vannak egymás mellett a folyo-

són. Egyik szomszédunk volt az Ipargazdaságtan – ez a tanszék is többféle volt, nem egy helyen volt végig – és a Matematika Tanszék sem volt messze. A Matematika Tanszék nemcsak szövetséges volt, hanem konkurens is, mert voltak bizonyos dolgok, amelyeket mi úgy gondoltunk, hogy a Statisztika Tanszéknek kell tanítani, ők meg úgy gondolták, hogy a Matematika Tanszéknek. Például a matematikai statisztika része a statisztikának is meg a matematikának is. Vitakérdés volt, hogy ezt ki tanítsa, és emiatt voltak ütközések is a Matematika Tanszékkel.

Először mikor tudott külföldre utazni, hogy nemzetközi kapcsolatokat építsen?

Én először '61-ben voltam keleten, a külföld ugyanis azt jelentette, hogy Szovjetunió, NDK stb. Nekünk Kelet-Berlinnel alakult ki kapcsolatunk, az ottani hasonló tanszékkel és kölcsönösen utaztunk egymáshoz. Akkor ott nemcsak tudományos eszmecserét folytattunk, hanem körül is néztünk. A németek nagyon szerették nemcsak Budapestet, hanem a Balatont is, aztán mi is kipróbáltuk az utazást, mi is voltunk a Keleti tengernél, de hát nagyon hideg volt. Ez volt az én szempontomból az első ilyen külföldi kapcsolat, aztán később más is volt. 1962-ben kaptam egy kéthónapos ösztöndíjat Prágába, tanulmányozni kellett az ottani statisztikaoktatást, de cseh nyelven, amit én nem értettem. A kollégákkal viszont németül beszélgettünk, úgyhogy jól meg tudtuk tárgyalni azért az oktatás problémáit. És azért, hogy lássam, halljam, hogy néz ki ott, elmentem egy cseh nyelvű előadásra is, és közben egy-egy hétre elküldtek Brnoba, Brünnbe és Pozsonyba. És ott majdnem meghaltam a hírek szerint, ugyanis mikor Pozsonyba mentem, akkor valami hiba folytán engem egy nappal hamarabb vártak. Nem jöttem. Akkor betelefonált Prágába, hogy a Köves nem jött. Ezzel egyidejűleg Brnoból is jött egy hír, hogy a pályaudvaron meghalt egy magyar. Hát, ha útban van Pozsony felé és Pozsonyba nem érkezett meg Köves, akkor Köves meghalt. De aztán jelentkeztem Prágában a minisztériumban és azt mondták, hogy ezek után sokáig fogok élni.

1973-ban már Svájcban is járt, 1977-ben már Angliába (York) is eljutott, 1983-ban Madridba, aztán 1991-ben meg Washingtonba is.

Genfben – ez volt az első nyugati utam szakmailag – az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának statisztikai részlege tartott egy konferenciát. A Statisztikai Hivatal több embert küldhetett oda, és nekem is sikerült ebbe beszállni. A tanszékről tulajdonképpen többen is voltunk, mert voltak, akik főállással a KSH-ban voltak, félállással meg a tanszéken. Ilyen nevezetes ember volt Drechsler László, aki a külföldi vonalon nagyon tevékeny volt, Genfben is meg New Yorkban is, meg mindenütt. És ott volt Szilágyi György is. Az üléseken angol, francia és orosz nyelven lehetett felszólalni. Drechsler is meg a Szilágyi is elnököltek egy-egy alkalommal, és amikor a Szilágyi elnökölt, ő elkezdett angolul beszélni, de ha valaki a hozzászólásban franciául vagy oroszul beszélt, annak nem angolul válaszolt, mint a többi elnök, hanem olyan nyelven, ahogy a felszólaló megszólalt. Tehát franciául, oroszul válaszolt. Szilágyi szünetben odajött a magyar delegációhoz beszélgetni és a szomszédunkban voltak az osztrákok. Egy osztrák mindjárt lecsapott Szilágyira és fölített neki egy szakmai kérdést angol nyelven. Szilágyi nem angol nyelven válaszolt, hanem németül. Akkor az osztrákok elkezdtek számolni, ez tud magyarul, angolul, franciául, oroszul, németül, hűha, hány nyelven beszél Szilágyi úr!? ... ez németül úgy hangzik, hogy hány nyelvet ural... Hogy hány nyelvet uralok? – mondja Szilágyi – csak a magyart. Hát ilyen és más magyar siker is volt. Valahogy a magyar statisztika már a múlt században is elég erős volt, a szocializmusban pedig az jellemezte a magyar statisztikát, hogy

eléggé félre tudta tenni a szovjet irányzatot. Szóval olyanok voltunk, mint egy nyugati statisztikus, úgyhogy, ha kellett egy keleti meg egy nyugati valamilyen bizottságba, akkor keletiként előszeretettel választották a magyart.

Professzor úr '57-ben védte az egyetemi doktoriját, mi volt a témája?

Egyszerűen beadtam az első könyvem, a „Statisztikai indexek” című könyvet, aminek már a megjelenése is izgalmas volt, mert amikor megkaptam az utolsó kefelevonatot, bele volt írva, hogy megjelent 1956. október 15-én. De 15-én még nem jelent meg, ezért telefonáltam 20-án, hogy mi a helyzet. Azt mondták, hogy már fűzve van, de kötve még nincs, bekötjük és rövidesen megjelenik. Mondtam a feleségemnek, hogy ha csak valami rendkívüli esemény közbe nem jön, akkor pár napon belül megjelenik a könyvem. Hát a rendkívüli esemény közbejött. Vagyis október 23-a, és a kiadó félretette a könyv kinyomtatását, úgyhogy csak '57. januárban jelent meg, de én továbbra is úgy írom mindenütt, hogy '56-ban jelent meg, hiszen bele van írva, hogy '56. október 15-én jelent meg. Az, hogy kézbe venni csak januárban lehetett, mellékes körülmény.

KÖVES-PÁRNICZKY, VAGYIS FOLYAMATOS TARTALOMBŐVÜLÉS

Tananyagot is dolgozott ki...

Ezt én a forradalommal hozom összefüggésbe, mert a forradalom napjaiban és november 4. után is bejártunk az egyetemre, amikor nem mentek a villamosok meg az autóbuszok. Gyalog mentünk be az egyetemre onnan, ki milyen messze lakott. Ott egy pár órát tevékenykedtünk, oktatás nem volt, de voltak olyan munkák, amiket lehetett csinálni, én például elkezdtem tervet készíteni egy új tankönyvre. Péter Györgynek két könyve jelent meg, az egyik Pikler néven, a másik Péter néven, mert közben zajlott a névváltoztatása. Ezeket a könyveket nagyon alkalmatlannak találtuk többen a tanszéken, de érdekes módon – most már Péter György lesz a továbbiakban – ő is nagyon fejlődött, úgy is, mint a Statisztikai Hivatal elnöke, és úgy is, mint a Statisztika Tanszék professzora. Támogatta egy új tankönyv elkészítését és megbízást is adott kettőnknek, Párniczky Gábornak és nekem, hogy készítsünk új tankönyvet. A tervet már elkészítettük a forradalom napjaiban, és az utána következő években először jegyzetek jelentek meg belőle. A könyv Köves-Párniczky néven fut; mi egyenrangú szerzők voltunk, de az abc nekem kedvezett, azért van előbb a Köves név és aztán a Párniczky. Ezek a tankönyvek 30 évig voltak forgalomban, három nagyon különböző formában, mert van egy vékonyabb, egy vastag, meg van egy kétkötetes. Ugyan mindegyik Általános statisztika Köves-Párniczky műve, de tartalomban folyamatosan bővültek. A fejlődés volt az elvünk, vagyis, hogy 10 évenként új tankönyvet kell írni.

Különféle nemzetközi szervezetek számára is dolgozott. Ebben a vonatkozásban említendő az 1970-es években az ENSZ Statisztikai Hivatala, a Világbank, a Pennsylvaniai Egyetem.

Elsősorban nem én, hanem Drechsler, Szilágyi és mások is aktívan részt vettek a nemzetközi kapcsolatokban. Drechsler nekem állandóan adott megrendeléseket index ügyekben. Ugyanis akkoriban a nemzetközi összehasonlítások fő témát jelentettek ezekben a nemzetközi statisztikai szervezetekben. Tehát az egyes országok egy főre jutó GDP-je hogyan viszonyul egymáshoz, hányszorosa, hányad része egyik a másiknak. És ugyanúgy a valuták vásárló értéke is fontos

téma volt, szokás volt régebben hivatalos árfolyamokon átszámítani adatokat, de az nem tükröz pontosan és ezért külön árendexet kellett számítani, ami arra a kérdésre válaszolt, hogy egy dollár hány forintot ér vásárlóerőben. Az indexek módszertanára jellemző, hogy egy adott célú indexet többféleképpen lehet kiszámítani, bizonyos adatokat állandónak kell venni. Tehát nem szabad változtatni, csak az változhat, aminek a változását mérjük. De azt, hogy milyen adatokat veszünk állandónak, választhatjuk időbeli összehasonlítással, egyik időszakból, másik időszakból, nemzetközi összehasonlítással egyik országból, másik országból, de ezek nem eléggé objektív dolgok, mert önkényes elhatározáson alapulnak. Azt a feladatot kaptam, hogy próbáljak olyan formulát készíteni, amelyik ilyen szempontból semleges, tehát egyik országot sem tünteti ki. Vagyis minden országnak egyenlő esélye legyen, ami az index értékét befolyásolja, Ekkor társultam egy matematikussal, Éltető Ödönnel, aki a Statisztikai Hivatalban dolgozott. Ketten hoztuk össze ezt az indexet. Közben kiderült, hogy tőlünk függetlenül egy lengyel statisztikus – Szulcnak hívták – is hasonló eredményre jutott és akkor Dreszler elintézte, hogy a nemzetközi szervezetek ezt elfogadják megoldásnak és azt a nevet kapta, hogy ÉKS-formula. Tehát az Éltető-Köves-Szulc név alapján lett az ÉKS, és nemzetközileg is elterjedt. A legutolsó értesülésem az, hogy jelenleg is ezt alkalmazzák a nemzetközi összehasonlításoknál.

A tanszéken volt-e Professor úrnak utóda, iskolateremtő személyiségnek tekintik Önt? Volt-e tanítványa, akivel folytatta?

Az indexszámítást illetően nem, sajnos ebben nem jártam sikerrel. Máskülönbem nemcsak az indexekkel foglalkoztam, mivel a fő tárgyunk az Általános statisztika. Azzal is sokat foglalkoztam, hogy milyen a tudományos statisztikai módszertan, ez volt a fő téma a kandidátusi disszertációmban is. Ebből a szempontból sem akadt különösebben társam. A tudományos munkában általában egyedül voltam. Az oktatási folyamatban az oktatónak nemcsak azt kell tudnia, amit a hallgatóknak kell tudni, hanem szélesebb vonatkozásokban kell a tárgyat ismerni. Ilyen jellegű tudományos eszmecserek természetesen vannak a tanszéken, és az oktatásban is voltak bizonyos társaim. Az Általános statisztika tárgyfelelőse voltam – ez igen nagy munka volt – és ezt nem egyedül csináltam, mindig volt egy-két-három olyan fiatal kollega, akiknek ez volt a munkája, az Általános statisztika oktatása. A 20 csoportnak gyakorlatot vezetni – ez is szervező munkát igényelt. Nagyon szerteágazó volt, mert gyakorlati anyagot is kellett készíteni, példákat, feladatokat kellett keresni, összeállítani stb. Úgyhogy voltak ilyen kollegáim, a tankönyv második és harmadik változatába is bedolgozott négy fiatal munkatársunk, kollégánk. Feladatokat állítottak össze, elolvasták az általunk, szerzők által írt részeket és azt is véleményezték, megvitattuk stb., szoros volt az együttműködés volt. És hogy milyen jól választottuk ki azt a négyet, az azt is mutatja – sajnos van, aki már elhunyt közülük –, hogy Kerégyártóné és Vita László professzorok lettek. Sokat köszönhetek Melega Tíbornénak, Róth Józsefnének és Szarvas Beatrixnak is. Tehát az általam kiválasztott fiatalok szép pályát futottak be a továbbiak során.

Professor úrnak milyen ma a kapcsolata az egyetemmel? Meddig tartott az intenzív szakasz?

Eleinte szorosabb volt, de ahogy öregedtem, múltak az évek, úgy mérséklődött a közreműködésem. Többször találkoztunk és kaptam lektorálásokat is – ha cikket írt valaki a tanszékről, akkor egyik lektornak engem kértek föl. Vagy bizonyos problémákat elmeséltek és akkor elmondtam arról a véleményemet, tehát volt ilyen jellegű kapcsolat, és napjainkban is meglátogatnak volt kollégáim. Összeszámoltam egyszer, hat olyan kolléga van, akikkel jelenleg is aktív kapcsolatom van.

Mire emlékszik vissza legszívesebben az egyetemi éveiből?

Mindig örültem, amikor megjelent egy könyvem. De vannak, voltak események is, amelyek emlékezetesek maradtak számomra. Például – 1955-ben lehetett –, azt hiszem a III-as előadásban tartottam az előadást, és őszi jó idő volt és nyitva volt az előadóterem ajtaja, és volt az egyetemen valakinek egy kutyacsaládja, és az egyik kiskutya besétált a statisztika előadásra, fölment a katedrára és nézte a hallgatóságot. Hát erre nagy lett a derűtség, félbe kellett szakítani az előadást, kijött egy hallgató és pórázával kivette a kutyát a teremből. Míg ez történt, addig én kitaláltam, hogyan folytassam az előadást és úgy folytattam, „most már senki sem mondhatja, hogy a statisztika a kutyát sem érdekli”. Nagy tapsot kaptam, újabb derűtség támadt és eztán folytathattam érdemben az előadást. Kedves emlék az is, hogy 2000-ben elkészült egy kiadvány „Fél évszázad a statisztika szolgálatában (Tanulmánykötet Köves Pál tiszteletére” címmel, Hunyadi László professzor szerkesztésében).

Professzor úrról az a hír járja, hogy jó humorú, mindig nagyon jó hangulatot tudott teremteni.

Igen, igyekeztem humoros megoldást találni a dolgokra. Ha csak lehet, beleviszek egy kis humort az előadásba vagy gyakorlatba. Ha elérkezett olyan téma, ami nagyon fontos és más témák is épülnek rá, és ha valaki azt az alap-problémát nem érti meg, akkor nem tud rá építeni, valahogy el akartam érni, hogy ezt most nagyon tanulják meg. Ilyenkor azt mondtam, hogy na most harsonák szóljanak, mert ez nagyon fontos dolog, ha ezt nem tanulják meg, akkor a statisztikát nem is fogják soha tudni. Tehát ilyen fajta bevezetővel előadtam aztán a fontos témát. Elmúlt pár évtized, és az egyik fiatal dékánunk egyszer valami összejövetelel azt mondta, hogy jól emlékszik arra, hogy én mit mondtam a sztenderd hibáról – az volt a témának a neve, hogy a sztenderd hiba –, mennyire fontos. Csak egy dologra nem emlékszem – mondta –, hogy mi az a sztenderd hiba. Nem is baj, hogy évtizedek után nem emlékezett, de akkor tényleg megértette, megtanulta és ha nem ezzel foglalkozik, akkor nem baj, ha elfelejti. Minthogy gyorsíró bajnok voltam, az a gondolat is felmerült bennem, hogy parlamenti gyorsíró leszek, tehát ez volt egy pályaválasztási variáció, egy harmadik pedig, hogy újságíró leszek. Gyerekkoromban otthon írtam újságot, aztán középiskolás koromban vonaton, bejáróként írtam. A Department News magyar neve nem Tanszéki Hírek volt, hanem Tanszéki News, a news szó hangzásának jelentése fontos, mert vicces formában arra utal, hogy nyúztuk egymást a tanszéken. A Nyúz túlélte még nyugdíjazásomat, 1995-ben még én szerkesztettem, 2010-ben a jelenlegi tanszékvezető, Sugár András.

Sipos Júlia¹

¹ tudományos újságíró, a BCE kulturális munkatársa

BEREND T. 87

„Berend T.”, azaz Berend T. Iván 1930-ban született, 1949-től egészen 1990-ig tanult, majd dolgozott a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen. Az egyetemi tudományos karrier minden lépcsőfokát végigjárta: a hallgatói státusztól a professzori kinevezésig. Ugyanakkor az egyetem adminisztratív vezetésében is meghatározó szerepet játszott, volt dékán, illetve 1973-1979 között rektor. Az egyetemi elitklubba tartozott olyan értelemben is, hogy intézményünk akadémiaközi maroknyi táborát gyarapította. Abban azonban – eddig – egyedül áll universitasunk történetében, hogy Kossuth-díjjal és Állami-díjjal is kitüntették. Előbbi elismerést 1961-ben, 30 éves korában, utóbbit 1985-ben kapta meg. Már pusztán a felsoroltakból kitűnik, hogy Berend T. Iván az egyetem szocialista kori történetének egyik legfontosabb tanúja. Nem szorul külön magyarázatra, miért fontos, hogy az egyetemtörténeti oral history sorozat a vele készült beszélgetéssel is bővüljön. Annak ellenére is indokolt volt az interjú elkészítése, hogy Berend professzor magyar és angol nyelven is kiadta emlékiratait. Ezek azonban – bár tartalmaztak a Magyar, illetve a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemre vonatkozó részeket – érthetően mégsem erre a témára fókuszáltak.

Ilyen megfontolások alapján a Budapesti Corvinus Egyetem támogatásával 2018. augusztusában e sorok írója, valamint Dr. Szécsényi András levéltáros életút-interjút készített Berend T. Ivánnal Los Angeles-i otthonában. A felvett beszélgetés teljes hossza nagyjából 8 óra, ami videó- és audiofelvételen is rögzítésre került. A teljes életpályán végigfutó, előre elküldött kérdéssor egyetemre vonatkozó témái a következők voltak: Egyetemi évek: ELTE és Közgáz (1949-1953), Egyetemi oktatóként a Rákosi-rendszerben (1953-1956), A Kádár-rezsim első két évtizede (1957-1978), Rectori évek (1973-1979), Egyetem és politika 1990-ig. Berend professzor válaszai az újdonságok mellett megvilágították, árnyalták és magyarázták a már megjelent visszaemlékezésekben leírtakat. Jelentős új elem, hogy hosszabban és részletesebben beszélt a UCLA-n (University of California, Los Angeles) befutott karrierjéről, ami ugyancsak figyelemreméltó, 60 éves korban (!) kezdett jelentős életpálya-szakasz. Az interjúzás alkalmával fényképeket készítettünk Berend professzor dokumentumairól és kitüntetéseiről. Külön is ki kell emelni, hogy a Berend házaspár szívélyesen, barátsággal fogadott minket, ezzel is biztosítva azt a fesztelen légkört, ami eredményesen koncentrálnhattunk a közös munkára. A fizikai jelenlétet, az intimitást biztosító környezetet nem pótolhatta volna semmilyen (pl. skype-os) „távinterjú” készítése.

Az elkészült történeti interjú rendkívül értékes forrásanyagot jelent a 2020-ra készülő egyetemtörténeti monográfiához. Az utómunkák során szükség van még a biztonságos és szakszerű archiválásra, valamint a kutathatóság érdekében a teljes hanganyag legépelésére, mutatózására. Terveink szerint jövőre a legérdekesebb részeket publikáljuk. Az interjú első hasznosulása volt az 2018/19. tanévnnyitón egy rövid részlet levetítése.

Köszönjük a Budapesti Corvinus Egyetem vezetésének az interjú elkészítését lehetővé tevő támogatását!

Zsidi Vilmos levéltárvezető